

УДК [331.556] (477)

Н. Д. Світайло

канд. філос. наук, доц.

Т. В. Іванова

канд. психол. наук, доц.

А. М. Костенко

канд. політ. наук, доц.

кафедра філософії, політології та інноваційних соціальних технологій

Сумського державного університету

к. 707, Р.-Корсакова, 2, м. Суми-7, 40007, Україна

+380542–687732, sociol_tanya@mail.ru

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІГРАЦІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Представлено результати опитування населення Сумської області у 2008–2011 роках щодо визначення соціальних характеристик трудових мігрантів, а також чинників, які стримують людей від поїздки. У 2011 році кількість трудових мігрантів знизилась, але міграційний потенціал, що проявився у бажанні покинути межі області, зріс. Зростає привабливість країн ЄС як місця трудової міграції.

Ключові слова: трудова міграція, міграційний потенціал, робота.

Наприкінці ХХ століття зростаючий дисбаланс демографічного розвитку та світового ринку праці, а також розширення різниці у економічному розвитку між окремими країнами і регіонами сприяли різкій інтенсифікації світових міграційних потоків і висунули міжнародну міграцію населення у ряд найважливіших глобальних явищ.

За даними Відділу народонаселення ООН, у 2005 р. у світі налічувалося понад 190 млн осіб, які живуть не в тих країнах, де вони народилися. При цьому майже 61 % міжнародних мігрантів знаходиться у розвинених країнах.

Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, з 1990 р. чисельність міжнародних мігрантів у світі в цілому зросла майже на 40 млн осіб, а у період з 2005 по 2010 р. — на 10,5 млн осіб. У теперішній час у світі налічується більше 214 млн мігрантів. При цьому, за оцінками експертів, число міжнародних мігрантів до 2050 р. досягне 405 млн осіб [1].

Міграційні процеси в Україні активізувались після зникнення Радянського Союзу [2], [3]. У теперішній час, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість мігрантів з України може складати близько 6 млн [4].

Трудова міграція в Україні стала масовим та розповсюдженим явищем, що охоплює велику кількість соціально-економічних чинників, впливаючи на структуру зайнятості, рівень доходів, демографічну ситуацію тощо. Саме тому проблема міграції стає предметом постійного вивчення.

Зокрема, тенденції трудової міграції, соціально-демографічні характеристики мігрантів та їх становища на ринках праці розглядались у роботах О. Малиновської, І. Прибиткової, І. Майданик, І. Маркової, О. Лібанової, В. Кіпень [5], [6], [7], [8], [9].

У 2008 р. Державним комітетом статистики України та Українським центром соціальних реформ було проведене перше загальнонаціональне вибіркове обстеження населення з питань трудової міграції [10]. Деякі складові впливу міграції на демографічний та соціально-економічний розвиток України вивчались відділом міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень (ІДСД) ім. М. В. Птухи НАН України [11], [12]. Проводились порівняльні дослідження міграційних намірів та реальної міграційної поведінки жителів різних областей України [13].

Слід зазначити, що трудова міграція має динамічний характер, тобто можна спостерігати її якісні та кількісні зміни в залежності від особливостей соціально-економічного становища України, змін у правилах прийому мігрантів у інших країнах, глобальної економічної кризи тощо. Саме тому порівняльні дослідження міграційних настроїв та потоків трудової міграції можуть стати важливим фактором для розуміння її динаміки і прогнозування кількісних та якісних змін. Як приклад можна навести результати комплексного порівняльного дослідження міграційної активності С. Пирожкова, О. Малиновської та А. Хомра. Зафіксована еволюція зовнішньої міграції українців — істотно зросла тривалість трудової міграції. Серед мігрантів домінують люди молодшої вікової групи, з середньою спеціальною освітою, чоловіки. Відбувається диверсифікація країн-реципієнтів: крім популярних Росії та Польщі, зростає кількість виїздів до Італії, Португалії, Іспанії [14].

Метою даного дослідження був порівняльний аналіз міграційних орієнтацій населення Сумської області.

Дослідження проблем трудової міграції проводилось Проблемною лабораторією «Центр соціально-гуманітарних аспектів регіональних досліджень» у рамках проекту «Аналіз аспектів трудової міграції та шляхи забезпечення економіки області кваліфікованою робочою силою» на замовлення Сумського центру зайнятості та у рамках наукової теми кафедри політології, соціології та психології «Гендерні трансформації суспільства: соціологічний, психологічний та політичний аспекти».

Дослідження передбачало опитування населення області з метою визначення соціальних характеристик тієї частини працездатного населення, яка виїжджає на заробітки за межі області, а також чинників, які стримують людей від таких поїздок.

Форма дослідження — опитування за допомогою закритої анкети. Опитування проводилось у два етапи, що дало можливість простежити основні тенденції міграційних процесів у часі. Перший етап опитування був проведений у червні–липні 2008 р. За пропорційною вибіркою було опитано 570 респондентів, які являли собою працездатне населення області. Другий етап опитування був проведений у вересні–листопаді 2011 р. (515 респондентів).

Всі респонденти були поділені на такі групи: 1) особи, що мали досвід трудової міграції (виїжджають на заробітки за межі області); 2) члени сімей трудових мігрантів, що мають можливість надати інформацію про тих, хто працює за межами області; 3) респонденти без власного досвіду трудової міграції. Така методика дозволяла не тільки зафіксувати соціально-демографічні характеристики трудових мігрантів, але й визначити деякі географічні та кількісні характеристики (напрямки міграції, гендерні та вікові особливості мігрантів).

Обробка анкет велась з допомогою програми «OSA» окремо по кожній групі та по кожному масиву анкет.

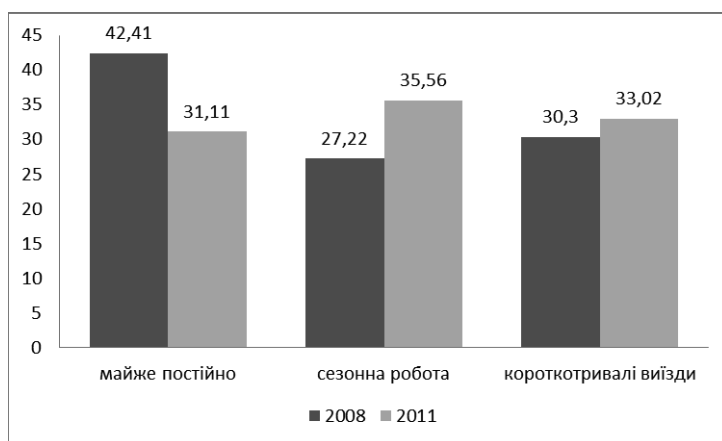
Більш половини опитаних зазначили, що або вони самі, або їх близькі родичі виїжджають на заробітки за межі області. При цьому, якщо у 2008 р. мігрантів було 54,57 %, то у 2011 р. цей показник знизився до 45,94 %.

Відбулись зміни у часі перебування трудових мігрантів за межами області.

Так, якщо у 2008 р. найбільш поширеними були виїзди на тривалий час, то у 2011 р. починають переважати сезонні роботи (виїзди на 2–3 місяці) (діаграма 1).

Діаграма 1

Час перебування мігрантів за межами області (%)

Як можна побачити з Діаграми 1, у 2008 р. 42,41 % мігрантів працювали за межами області майже постійно. У 2011 р. цей показник знизився більш ніж на 10 %, до 31,11 %. На сезонні роботи у 2008 р. виїжджали 27,22 %, а у 2011 р. цей показник збільшився до 35,56 %. Кількість тих, що працює нерегулярно (кілька тижнів на рік), суттєво не змінилася.

У 2008 р. жінки частіше, порівняно з чоловіками, виїжджали на більш тривалий час (66,14 % жінок та 33,86 % чоловіків). А чоловіків було більш ніж на 10 % серед тих, хто виїжджав за межі області на сезонну

роботу (31,1 % чоловіків та 19,63 % жінок). Суттєвих гендерних відмінностей не було в групі тих, хто виїжджав на заробітки нерегулярно.

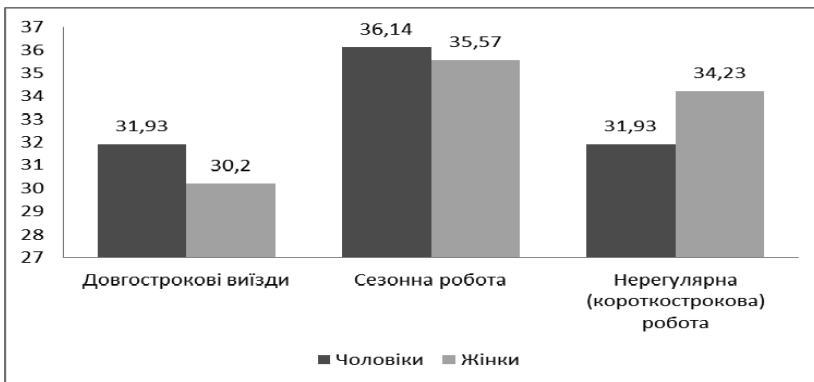
Діаграма 2

Гендерні особливості термінів міграції — 2008 рік

Діаграма 3

Гендерні особливості термінів міграції — 2011 рік

Порівняльний аналіз результатів, відображених у діаграмах 2 та 3 дозволяє зробити наступні висновки:

1. У 2008 р. як чоловіки, так і жінки орієнтувались на довгострокову міграцію, у 2011 р. зростає орієнтація на сезонну трудову міграцію.

2. У 2008 р. жінки частіше за чоловіків орієнтувались на довгострокову міграцію, у 2011 р. чоловіки почали переважати жінок у групі тих, хто виїжджає за межі області на довгий час.

3. У 2011 р. кількість жінок, що працюють на сезонних роботах, значно збільшилась порівняно з 2008 р.

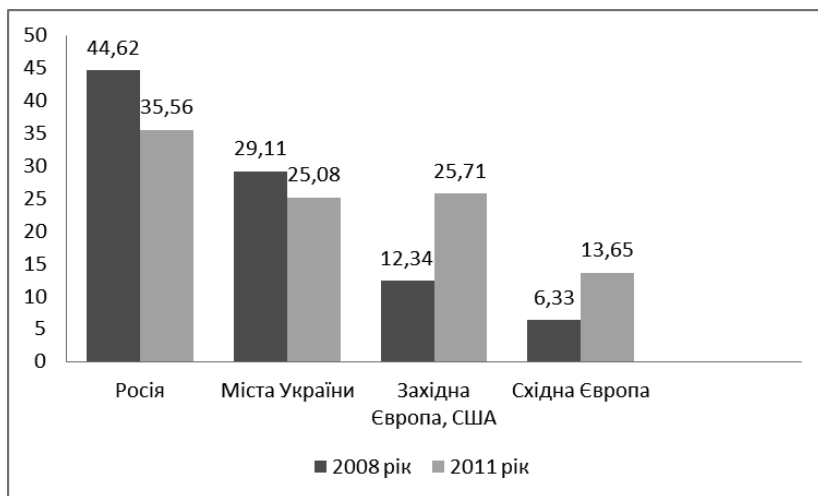
Зменшення долі тих, хто орієнтується на довгострокову міграцію, на наш погляд, можна пояснити двома чинниками. По-перше, особи, що працювали довгий час за межами області, можливо, сприяли виїзду за кордон своїх сімей. Як результат, кількість тих, хто потенційно міг розповісти про

членів родини — трудових мігрантів, зменшилась, що і знайшло відображення в отриманих результатах. По-друге, довгострокові виїзди негативно впливають на родинні відносини (зростає кількість розлучень; діти живуть без батьківського нагляду). Тому певна частина респондентів (особливо це стосується жінок) у більшій мірі почала орієнтуватись на сезонні роботи, які дозволяють, не залишаючи можливостей заробляти, не розлучатись з членами родини на дуже довгий період.

Результати дослідження дозволяють визначити також основні напрями трудової міграції та популярність цих напрямів серед населення області.

Діаграма 4

Напрями трудової міграції (%)

Мігранти з Сумської області орієнтуються на два основні напрями — великі міста України (в основному Київ та Харків), куди виїжджають біля 30 % опитаних, і Росію, яка приймає 35–45 % мігрантів.

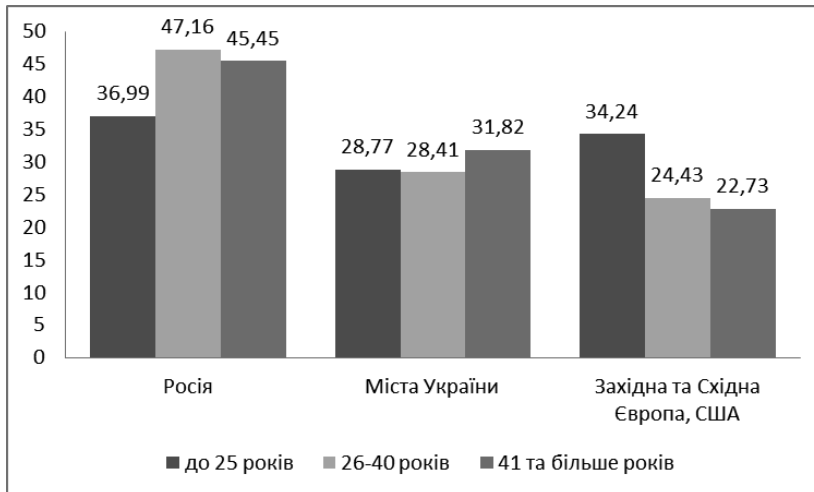
За останні роки має місце тенденція до зміни міграційних потоків. З одного боку, зменшується кількість осіб, що виїжджають до Росії, з іншого боку, більш ніж удвічі зросла кількість тих, хто орієнтується на виїзд у країни далекого зарубіжжя: від 20 % у 2008 р., до майже 49 % — у 2011 р.

Причин може бути кілька. По-перше, Росія для мігрантів перестає бути привабливою внаслідок існування досить значних ризиків перебування у країні та відносно невеликого рівня заробітної плати. З іншого боку, додатковим фактором, що стимулює виїзд наших співвітчизників у країни далекого зарубіжжя, є надія на можливість залишитись там на постійне проживання.

Аналіз даних, наведених у діаграмах 5 та 6, дає можливість зазначити наступне:

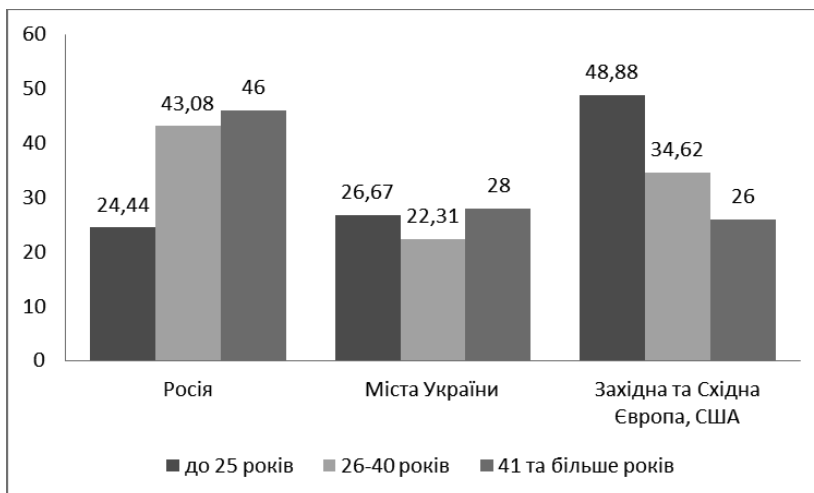
Діаграма 5

Напрямки трудової міграції в залежності від віку (2008 рік)

Діаграма 6

Напрямки трудової міграції в залежності від віку (2011 рік)

1. Респонденти середньої та старших вікових категорій у більшій мірі орієнтуються на виїзд до Росії, в той час як молоді люди віком до 25 років виїжджають до країн далекого зарубіжжя. Ця тенденція має місце у 2008 р., вона ж зберігається у 2011 р.

2. У 2011 р. привабливість Росії для молодих мігрантів значно зменшується, майже половина з них починає виїжджати до країн далеко зарубіжжя.

3. Респонденти у віці 26–40 років теж у більшій мірі починають розглядати країни далеко зарубіжжя як більш перспективні (різниця з 2008 роком складає 10 %).

4. У старшій віковій групі також спостерігається деяке збільшення тих, хто починає орієнтуватись на далеке зарубіжжя. При цьому кількість тих, хто виїжджає до Росії, не зменшується — відбувається відтік мігрантів, що працювали в інших містах України. На жаль, така тенденція свідчить про зменшення ринку праці в Україні.

Отримані результати показують, що основною причиною виїзду на заробітки за межі області є не відсутність роботи (на це скаржаться лише 20,32 % респондентів у 2011 р. та 22,78 % — у 2008 р.), а пошук можливостей мати вищий рівень заробітної плати. Зокрема, 40,32 % опитаних зазначають, що вони чи їх родичі виїжджають за межі області у пошуках більшого заробітку (для порівняння — у 2008 р. таких було 44,62 %).

Ще 18,41 % опитаних зазначили, що їдуть за межі області у пошуках кращих умов для роботи. При цьому у 2008 р. цей показник був удвічі меншим — 9,49 %. Можна говорити про зростання очікувань і вимог респондентів не лише стосовно рівня заробітку, але й умов праці.

На основі аналізу результатів можемо говорити і про дещо різні причини, що спонукають жінок та чоловіків шукати роботу в інших місцях. Більшим виявився відсоток жінок, які шукають роботу за межами області перш за все з метою мати кращі умови праці. Така тенденція має місце як у 2008 р., так і у 2011 р. Зокрема, у 2008 р. 8,61 % чоловіків і 11,21 % жінок вказують на бажання мати кращі умови праці як на основну причину виїзду на заробітки за межі області, а у 2011 р. серед чоловіків таких 16,27 %, а серед жінок — 20,81 %.

Проте чоловіча половина переважає серед тих, хто виїжджає за межі області внаслідок відсутності роботи у рідному місті чи селі (26,32 % чоловіків та 15,89 % жінок у 2008 р.; 22,89 % чоловіків та 17,45 % жінок у 2011 р.).

Цікавою є тенденція у групі тих, хто виїжджає у пошуках більшого заробітку. Якщо у 2008 р. чоловіки виїжджали, переважним чином, у пошуках більшого заробітку, при цьому відсоток чоловіків (47,37 %) був більшим у порівнянні з жінками (39,25 %), то у 2011 р. кількість чоловіків з такими орієнтаціями зменшується (40,36 %), практично зрівнюючись з кількістю жінок (40,27 %).

У діаграмах 6 та 7 наведено співвідношення респондентів, що налаштовані виїхати за межі області на постійне проживання.

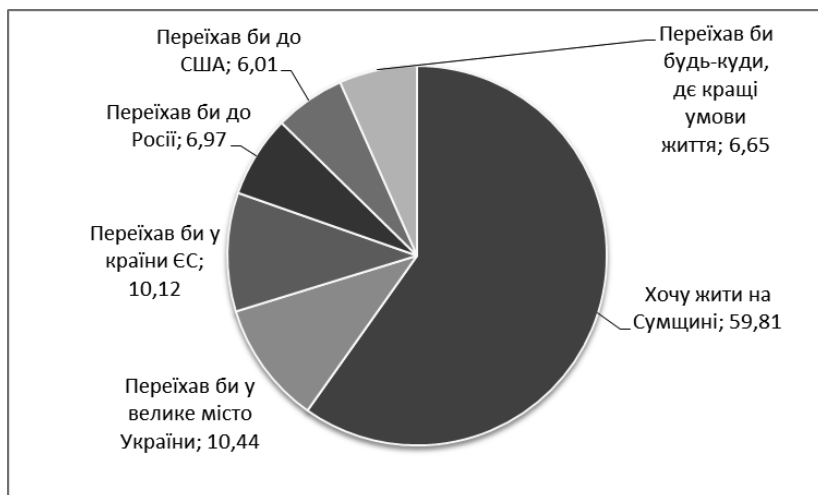
Порівняльний аналіз результатів, наведених у діаграмах 6 та 7, дає можливість зазначити наступні особливості:

1. У 2011 р. зростає бажання виїхати за межі області взагалі. Якщо у 2008 р. частка тих, хто хотів би залишитись на Сумщині, складала 59,81 %, то у 2011 р. таких респондентів стає майже на 20 % менше — 40,96 %.

2. У 2008 році респонденти частіше називали такі напрямки, як «Інші міста України» (10,44 %) та «Країни ЄС» (10,12 %). У 2011 р. —

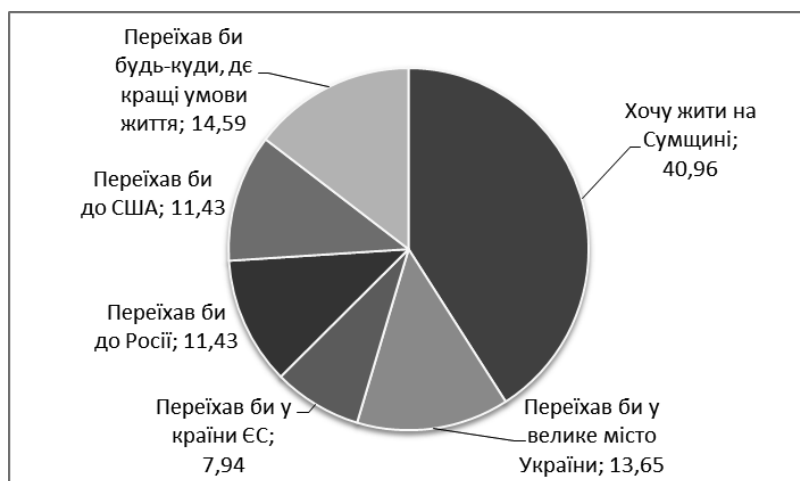
Діаграма 6

Міграційні орієнтації у 2008 році (%)

Діаграма 7

Міграційні орієнтації у 2011 році (%)

«Інші міста України» (13,65 %), «Росія» (11,43 %) та «США» (11,43 %). Слід зазначити, що отримані результати не збігаються з відповідями на питання щодо напрямків трудової міграції, де перспективнішими вважаються Західна Європа та США. Перш за все, цифри, вірогідно, відображають реальний досвід респондентів або членів їх сімей щодо умов праці та проживання в інших країнах. Західна Європа як країна трудової міграції є привабливою внаслідок можливості отримувати більш високу заробітну плату. З іншого боку, переїзд на постійне проживання супро-

воджується низкою втрат — зниження соціального статусу, труднощі адаптації, мовна проблема, утруднення зв'язків з родичами, що залишаються в Україні, тощо. Зниження привабливості Західної Європи як місця постійного проживання, крім того, можливо, є наслідком досвіду, який отримали респонденти (або члени їх сімей) у процесі попередньої трудової міграції.

3. У 2008 р. зросла привабливість Росії як місця постійного проживання — з 6,97 % до 11,43 %. Наразі також має місце розходження результатів — привабливість Росії для трудової міграції знижується, але як місця постійного проживання — зростає. Причина, можливо, полягає у тому, що у якості трудових мігрантів респонденти (або члени їх сімей) зустрічались зі значними труднощами, які були результатом нелегального працевлаштування та недостатньою захищеністю мігрантів. З іншого боку, Росія як місце легального працевлаштування та постійного проживання надає мігранту певні права та гарантує його захищеність. Крім того, переїзд до Росії не супроводжується дуже значними проблемами, пов'язаними з адаптацією (відкритість кордонів, знання мови, наявність родичів або друзів у Росії тощо), як це могло б бути при переїзді до країн ЄС. Слід зазначити також, що переїзд до Росії на місце постійного проживання є значно легшим у порівнянні з міграцією до країн Європи або США.

4. У 2011 р., порівняно з 2008 р. зростає кількість тих, що обрав відповідь — «Переїхав би будь-куди, де кращі умови для життя і роботи» — з 6,65 % до 14,59 %. На наш погляд, вибір даного варіанта відображає не орієнтацію на активні зміни соціальної позиції, а загальне невдоволення власною життєвою ситуацією, з одного боку, та небажання (або невміння чи незнання) виправити таку ситуацію. Непрямим підтвердженням даного висновку є порівняння відсотку тих, хто відповідав ствердно на це запитання серед респондентів різного віку: до 25 років таких 2,74 %, з 26 до 40 років — 6,82 %, старших за 40 років — 10,61 %. Дійсно, люди більш старшого віку мають суттєві проблеми, пов'язані з рівнем адаптації до сучасної ситуації. За кілька десятиріч відбулись принципові зміни соціального середовища. Це стосується не тільки соціально-економічних або політичних перетворень. Відбулись масштабні трансформації — від зміни культурних цінностей до впровадження нових технологій у повсякденне життя. Досить значна частина людей старшого віку відчувають значний дискомфорт, опинившись, фактично, у іншій країні, до правил та норм якої потрібно звикати.

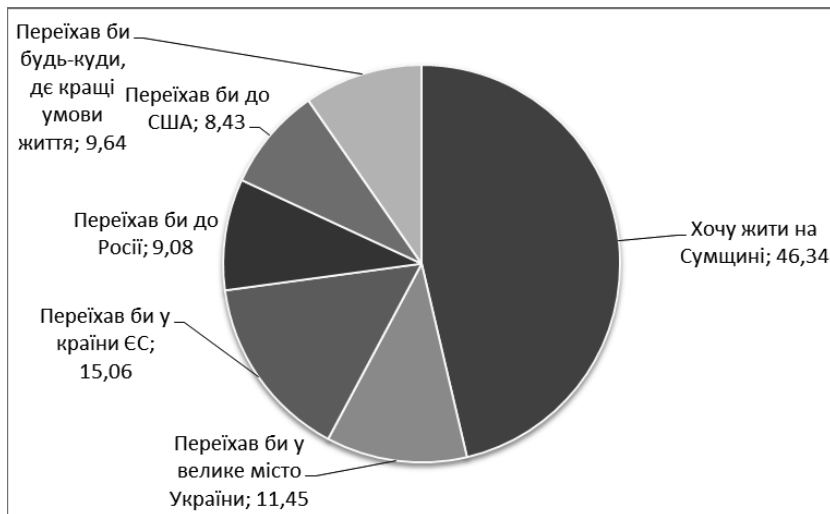
Крім того, досить розповсюдженою і відомою є практика роботодавців ставити вікові обмеження при прийомі на роботу, що є додатковим фактором, який негативно впливає як на можливості працевлаштування людям навіть після 40 років, так і на самопочуття та оцінку життєвих перспектив у цілому.

Таким чином, перераховані причини можуть лежати в основі досить ірраціонального бажання «поїхати будь-куди, де кращі умови життя».

Порівняльний аналіз результатів, які відображають гендерні відмінності міграційних настроїв (діаграми 8 та 9), дозволяє зазначити наступне:

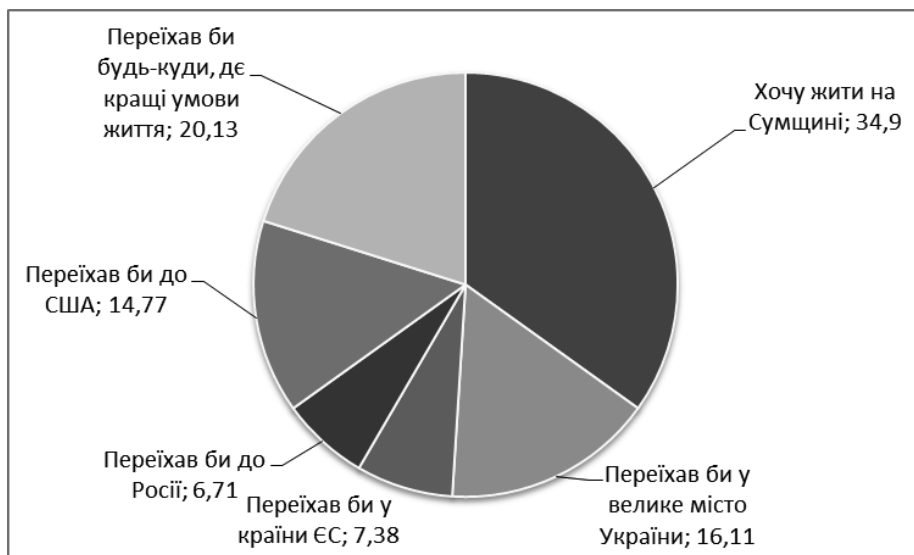
Діаграма 8

Міграційні орієнтації чоловіків (%)

Діаграма 9

Міграційні орієнтації жінок (%)

1. Жінки мають вищий міграційний потенціал, ніж чоловіки, — не бажають змінювати місце постійного проживання 46,34 % чоловіків і тільки 34,9 % жінок.

2. Жінки частіше налаштовані змінити місце проживання у межах України — переїхати в інше місто (чоловіки — 11,45 %, жінки — 16,11 %).

3. Чоловіки у більшій мірі орієнтовані на переїзд до Росії (чоловіки — 9,08 %, жінки — 6, 71 %) та у країни ЄС (чоловіки — 15,06 %, жінки — 7,38 %).

4. Кожна п'ята жінки обрала відповідь — «Переїхав би будь-куди, де кращі умови для життя і роботи», що відображає значно більші проблеми, пов'язані з соціальним функціонуванням жінок порівняно з чоловіками.

Висновки і перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження показало існування динаміки трудової міграції та міграційних настроїв населення Сумської області. За період 2008–2011 рр. зафіксоване невелике зниження рівня трудової міграції, з одного боку, та зростання міграційного потенціалу, що полягає у бажанні назавжди залишити місце постійного перебування, з іншого.

Основною причиною трудової міграції є не відсутність роботи, а низький рівень заробітної плати.

Відбулась переорієнтація трудової міграції з Росії на країни Західної та Східної Європи. З іншого боку, Росія частіше починає розглядатись як країна переїзду на постійне проживання.

Щодо напрямків подальших розвідок даного дослідження, то це можуть бути моніторингові вивчення наслідків та викликів трудової міграції, умов життя та адаптації трудових мігрантів за кордоном, перспектив та особливостей працевлаштування в Україні.

Список використаної літератури

1. World Migration Report 2010 the Future of Migration: Building Capacities for Change. — Geneva: International Organization for Migration, 2010. — 272 p. — Режим доступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf.
2. Шульга Н. А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Н. А. Шульга. — К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. — 700 с.
3. Пирожков С., Малиновська О., Марченко Н. Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії. — Київ: Академпрес, 1997. — 128 с.
4. <http://iom.org.ua/ua/>
5. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: Монографія / О. А. Малиновська. — К.: Вид-во УАДУ, 2004. — 236 с.
6. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування / О. А. Малиновська. — К.: НІСД, 2011. — 40 с. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraziya-dace3.pdf
7. Прибыткова И. Современные миграционные процессы: теоретико-методологические аспекты исследования / И. Прибыткова // Социология: теория, методы, маркетинг. — 1999. — № 1. — С. 161–172.
8. Лібанова Е. М. Міграційні трансфerti, бідність і нерівність в Україні // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. — К. : НІСД, 2011. — С. 15–25.
9. Кіпень В. П. Міграційний потенціал України у соціологічному вимірі // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. — К. : НІСД, 2011. — С. 26–35.

10. Зовнішня трудова міграція населення України. — Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. — 120 с. — Режим доступу: <http://openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>
11. Міграційні Процеси в Україні: сучасний стан и перспективи / За ред. О. В. Позняка. — Умань, 2007. — 276 с.
12. Населення України. Трудова еміграція в Україні. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 233 с.
13. Кизилов А. Особенности миграционных процессов в украинском пограничье (по результатам социологического исследования в Харьковской и Львовской областях) / Кизилов А., Николаевский В., Петрова Я. // Методология, теория и практика социологического анализа современного общества. Сборник науч. трудов в 2 томах. Т.2. — Харьков: Харьковск. нац. у-т им. В. Н. Каразина, 2006 — С. 57–63.
14. Пирожков С. И. Трудовая миграция населения Украины: социально-экономический аспект / Пирожков С. И., Малиновская Е. А., Хомра А. У. — К.: НИПМБ, 2003. — 134 с.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2013

Н. Д. Свитайло, Т. В. Иванова, А. М. Костенко

кафедра философии, политологии и инновационных социальных технологий
Сумского государственного университета
к. 707, Р.-Курсакова, 2, г. Сумы-7, 40007, Украина

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МИГРАЦИОННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ НАСЕЛЕНИЯ СУМСКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме

Представлены результаты опроса населения Сумской области в 2008–2011 годах относительно социальных характеристик трудовых мигрантов, а также факторов, которые сдерживают людей от поездок. В 2011 году количество трудовых мигрантов снизилось, но миграционный потенциал, проявившийся в желании покинуть пределы области, — вырос. Растет привлекательность стран ЕС как места трудовой миграции.

Ключевые слова: трудовая миграция, миграционный потенциал, работа.

N. D. Svitaylo, T. V. Ivanova, A. M. Kostenko

Department of Philosophy, Political Science and Innovation Social
Technologies Sumy State University
K. 707, RS-Korsakov, 2, m-7 Sumy, 40007, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF MIGRATION ORIENTATION OF THE POPULATION OF SUMY REGION

Summary

The results of the survey population Sumy region in 2008–2011 in relation to the social characteristics of migrant workers, as well as factors that hinder people from migration. In 2011, the number of migrant workers has decreased, but the migration potential, manifested in the desire to leave the region — has increased. Is growing attractiveness of the EU as a place of labor migration.

Key words: labor migration, migration potential, work.